

Risinājumi ir. Tie jāsadzird

Par veicamo Latvijas laukos

Andris Miglavs, Latvijas Valsts Agrārās ekonomikas institūta direktors, - "Latvijas Vēstnesim"

Nesen biju Latvijas Statūtsabiedrību asociācijas pasākumā, kurā agrārās ekonomikas zinātniekiem tika pārņemts, ka viņi nepietiekami sniedz gatavas rekomendācijas, risinājumus, aprobežojoties tikai ar sausu faktu konstatāciju. Es tam nevaru piekrist. Mēs sniedzam risinājumus. Jautājums ir - vai šos risinājumus grib sadzirdēt. Jo ne vienmēr risinājumi, kurus mēs piedāvājam, ir akceptējami visai sabiedrībai, visām interešu grupām. Cilvēkam piemīt tā īpatnība, ka viņš ļoti ātri sadzird to, ko viņš grib dzirdēt, bet ļoti lēni dzird to, ko negrib dzirdēt, kas nav patīkams, pieņemams, nav vēlams. Un, šajā kontekstā runājot un domājot par Latvijas lauksaimniecības priekšdienām, ir vairākas lietas, kas šodien ir jāapzinās. Tās ir nepatīkamas un skarbas, un dotie lielumi šajā uzdevumā vispirms ir jānofiksē. Tikai tad varēsim atrast veidu, kā uzdevumu risināt.

Tātad - dotie lielumi.

1) **Latvija ir integrācijas procesā iekšā līdz ausīm**, pat vēl dziļāk. Ja mēs atšķiram vienu no pirmajām Agrārās ekonomikas institūta (AEI) izdoto grāmatīņu, kas veltīta ES jautājumiem, tur ir skaidri un gaiši rakstīts - jāpārtrauc garās neauglīgās diskusijas par to: būt vai nebūt; ir jādara viss, lai Latvija būtu iespējami labāk sagatavota integrēšanās procesam. Šī tēze tika izteikta pirms četriem gadiem.

2) Tādēļ, ka Latvija vēlas ES iestāties, **ES savu pastāvošo sistēmu kopumā nemainīs**. ES var pielāgot atsevišķus punktus, esot līdzvērtīgs partneris integrācijas procesā, bet ne vairāk. Mums jāapzinās, ka mēs esam tie, kas vēlas iekļauties ES, kurā ir noteikta kārtība. Tādēļ mums šajā lielajā istabā - ES - ir jāatrod sava vietīņa, kur mēs varam nolikt savu atpūtas krēslu un darba galdu, nevis ņemt un pa savam - latviskam - pārkārtot visu iekārtojumu.

3) Mums jāapzinās pilnīgi skaidri arī tas, ka **mēs ES neesam vajadzīgi**. Visādā ziņā **ne tik daudz, cik ES ir vajadzīga mums**. Latvija dos knapi 1/2 % no lielās Eiropas iedzīvotāju skaita. Un mums ES visgalvenokārt ir vajadzīga tādēļ, lai mēs nodrošinātu savas latviskās nācijas izdzīvošanu. Manā uztverē, visi šie punkti, kopumā ņemot, ir visai aksiomātiski.

4) Nākamais. **Mūsu ekonomika šodien vēl nav pietiekami konkurētspējīga**. Latvija savas tautsaimniecības struktūru pēcreformu periodā - nozaru, uzņēmumu, tehnoloģiju, strādājošo, tirgus struktūru - vēl nav pielāgojusi pasaules tirgū un ekonomikā dominējošajiem apstākļiem. Ar to es negribu teikt, ka visa vaina ir tikai mūsu. Pietiekami lielu kropļojumu, īpaši lauksaimniecības jomā, rada arī citu valstu izkropļotā politika, un pašlaik savā starpā sacenšas ne tik daudz valstu lauksaimnieki vai pārstrādātāji ar savu konkurētspēju, bet gan valstu ekonomika ar savu spēju lauksaimniecības nozari atbalstīt. Rezultātu šajā tirgus cīņā vairāk nosaka tieši valstu ekonomikas spēja atbalstīt kādu nozari, nevis pašas nozares spēja konkurēt starpvalstu tirgū. Un tā ir realitāte, kas pastāv neatkarīgi no mūsu lēmuma virzīties uz ES vai ne. Tirgus problēmas Latvijai ir tieši šobrīd, neesot ES. Ražotāju problēmas ir šobrīd, neesot ES. Ja runājam par kvalitātes standartiem, par veterinārajām, par sanitārijas un higiēnas, fitosanitārajām un citām prasībām, - tās ir spēkā arī šobrīd, Latvijai neesot ES. Un tās mums jāievēro, lai mēs starptautiskajā tirgū varētu ieiet un aizstāvēt savu tirgu, jo šīs prasības ir spēkā. Šie visi ir jautājumi, kas pastāv neatkarīgi no integrācijas ES.

5) Vēl viena lieta, kas arī ir aksiomātiska. Mums šobrīd **lauksaimniecībā ir nedabīgi un nenormāli liels nodarbināto skaits**, un nozare, kāda tā ir šobrīd, nekad nespēs visiem nodrošināt darbu, nodrošinot arī cilvēka cienīgu iztikas līmeni. Un atkal tā ir problēma, kas pastāv neatkarīgi no tā, vai mēs esam ES vai ne.

Tāpēc, runājot par paskatīšanos dažus gadus uz priekšu, mums būtībā jāredz tas virziens un tā vieta, kurp mēs mēģinām aiziet un ko sasniegt.

Vai mēs Latvijas lauksaimniecību redzam tikai kā mūsu iekšējā tirgus papildītāju? Vai arī Baltijas tirgus? Vai vēl tālāk - lauksaimniecība kā tālāk eksportējoša nozare? Jebkurā gadījumā iekšējā tirgus papildīšana ir mūsu pirmais solis, jo tas ir vieglākais solis. Ja tu nevari būt konkurētspējīgs vietējā tirgū, tad nav nekāda pamata ilūzijām, ka varēsi spert vienu soli tālāk. Jo arī vietējā tirgū subsīdijas nevar būt vienīgais tirgus stratēģiju balstošais elements. Tātad - kāds ir mūsu lauksaimniecības vietas redzējums? Latvija?, Baltija?, Eiropa?, Pasaule?...

Tomēr jebkurā gadījumā mums jāatgriežas pie lietām, kas mums šobrīd ir jāizdara.

Tātad - risinājumi.

Runājot par ES integrāciju, **mums publiski ir jāapzinās** (vai vēl jāizšķiras?), **ka šī politiskā koncepcija - iestāšanās ES - ir vienīgā reālā. Kā alternatīva varētu būt vienīgi uz ES līdzīgiem pamatiem veidota Centrāleiropas valstu (CEV) savienība.** Bet ko lai dara, ja visas pārējās CEV skatās uz Eiropu un pašlaik pilnīgi novārtā pašlaik atstāj savas sadarbības attīstību? Jā, ES integrācija un ar to saistītās reformas daudziem cilvēkiem rada un radīs problēmas, bet... Kas ir labāk - vai nīkuļot salīdzinošā pārapsūtošanās, priecājoties par katru dienu, kad esi paēdis, kad atrodies siltā mājoklī, vai tomēr kādu brīdi pieciest nopietnas neērtības un redzēt sevi gūstam labākus dzīves apstākļus. Kādēļ šāds jautājums? Tādēļ, ka šobrīd Latvijā joprojām ir vērojama šī svārstīšanās starp pilnīgu ES integrācijas procesa realitātes atzīšanu un vēlmi turpināt vārties savā sulā.

Valsts, sabiedrības, nācijas esamību būtībā nosaka šīs nācijas ekonomikas spēja pastāvēt un nodrošināt valsts iedzīvotājus ar cilvēka dzīves priekšnoteikumiem. Ja priekšnoteikumu nav, tad arī viss pārējais ir sekundārs. Tas attiecas gan uz lauksaimniecību, gan uz pašvaldību reformu, teritoriālo plānošanu utt. Pamatā ir attiecīgā subjekta tautsaimnieciskais potenciāls. Protams, tautsaimniecības reformēšana katrā atsevišķā gadījumā kādai konkrētai cilvēku grupai izraisīs lielas sāpes. Piemēram, viss, kas notika ap Jēkabpils cukurfabriku. Tas bija sāpīgi. Bet... Divas cukurfabrikas, kas strādā šoruden, būs pārstrādājušas gandrīz to pašu cukurbiešu apjomu, ko citus gadus pārstrādāja trīs fabrikas. No vienas – tautsaimnieciski pozitīvās puses - sektorā tika ietaupīti diezgan lieli līdzekļi. Tajā pašā laikā vēl ir sašutums un nožēla par Jēkabpils cukurfabrikas slēgšanu. Tas demonstrē mūsu vēlmi saglabāt jau esošās, bieži neefektīvās struktūras, bet rezultātā cilvēki, kas tajās ir iesaistīti, nemeklē sev jaunu ienākumu avotu. Tātad - sabiedrībai būtu apzināti jāizšķiras arī par nepopulāriem un sāpīgiem strukturālās pārkārtošanās lēmumiem, ja tiem ir tālākejošs ekonomiskais pamats.

Un no tā izriet nākamais - darbības un rīcības attīstības programma un tās konsekventa īstenošana. Vai Latvijas lauksaimniecībai nav attīstības programma? Ir. Tikai daudziem nav pieņemama tēze, ka nozares koncepcija balstīta uz nozares konkurētspējas palielināšanu - specializāciju, koncentrāciju, tehnoloģisko modernizāciju, kas neizbēgami nozīmē daudzu cilvēku aiziešanu no nozares. Un to paši lauksaimnieki lieliski, kaut ļoti negribīgi saprot. Tas ir nepopulārs lēmums, un mūsu sabiedrības politiskie līderi vēl nav tik stipri, lai šādu lēmumu pieņemtu kā negrozāmu rīcības programmu. Notiek laipošana, rezultātā līdzekļu, bet, balvenais- laika zaudēšana.

Tajā pašā laikā jāatzīst, ka nelaime ir arī tā, ka sabiedrībā mēs neesam spējīgi uz lietām raudzīties kompleksi. Tas īpaši redzams politikā, runājot par ekstrēmajiem izpausmes punktiem. Lai mēs kaut ko izkustinātu no vietas, mums būs jāpieņem ekstrēmais lēmums. Starpstadijā mēs palikt nespējam. Viena tāda ekstrēmā galējība ir lauksaimniecības nozares optimizācija,

balstoties vienīgi uz konkurētspējas palielināšanu caur tehnoloģisko un strukturālo attīstību, aizmirstot par citu valstu atbalsta politikas iespaida neitralizēšanu. Cita joma, kur joprojām ir sava veida ekstrēmisms, ir **valsts stratēģija attiecībā uz lauku apdzīvotību. Nepietiek ar to, ka mēs pasakām, ka Latvijas lauki ir nācijas sirdsapziņa vai latvietības mugurkauls.** Ar to ir par maz, lai cilvēki laukos pildītu to funkciju, ko sabiedrība lielā mērā no tās gaida - Latvijas nācijas atražošanu, latviskā dzīvesveida saglabāšanu, latviskās mentalitātes kopšanu utt. Lai tas viss varētu notikt, laukos dzīvojošajiem arī jābūt ekonomiskā labklājībā esošiem, jo pretējā gadījumā viņi nevarēs dot to vēlamo efektu sabiedrības integrācijai, ko mēs no viņiem vēlamies saņemt. Tas nozīmē, ka mums vajadzīga ekonomiski pietiekami precīzi vadīta lauku attīstības stratēģija. Vai tai jābalstās uz pašreizējās struktūras tālāku stutēšanu un uzturēšanu? Jeb tomēr arī lauku apdzīvotības struktūrai ir jāmainās, veidojot ekonomiski spēcīgāku struktūru? Ar vienu pašu lauksaimniecību nodrošināt lauku apdzīvotību tādā līmenī, lai cilvēki laukos paliktu un jaunatne bariem netrauktos uz pilsētām, Latvijā nekad vairs nebūs iespējams. Laukos ir nepieciešama arī citu tautsaimniecības nozaru radītā pievienotā vērtība. Tieši laukos, nevis tikai Rīgā vai citās lielākajās pilsētās. Un šā procesa divas puses viena no otras nav atraujamas. Šis ir lauksaimniecības daudzfunkcionalitātes koncepta attīstības pamats. Daudzfunkcionalitāte un tautsaimniecības nozaru optimizācija nav pilnīgi nekas jauns Latvijas laukiem. Par to AEI zinātnieki runā nu jau sešus gadus. Eiropā – faktiski pēdējos divus gadus. Taču sabiedrība principā to negrib apzināties un pieņemt. Mēs vienīgi sakām: “bet ko lai viņi dara?...”

Tomēr jāaizsver, ka arī daudzfunkcionalitātes attīstība ir iespējama ar kādu noteiktu resursu ieguldījumu šīs attīstības veicināšanā. Laukos dzīvojošie turas pie tā, kas viņiem šobrīd ir, un tas faktiski ir vienīgais, kas viņus šobrīd aiztur svā pašreizējā dzīves telpā. Pilsētnieki protestē pret līdzekļu papildu piešķiršanu lauku rajoniem, bet - kas notiek brīvdienās uz šosejām? Pilsētnieku bari dodas ārpus pilsētām uz laukiem, pie savām lauku saknēm. Un visi tie, kas dodas ārā no pilsētām, grib sev apkārt redzēt sakoptu vidi, nevis aizaugušus laukus. Taču pati no sevis šī sakoptība nerodas. Tātad - sakopti lauki ir objektīvs produkts, ko vēl sabiedrība pati neapzinās, bet ko lauki var piedāvāt sabiedrībai kopumā.

Kas būtu nākamajā gadā noteikti paveicams? Ja runājam par **gaļas ražošanu** - šobrīd visproblemātiskāko jomu, kurai ir vislielākās problēmas ieiet tirgū no veterinārijas, kvalitātes un higiēnas prasību viedokļa. Pirmais solis ir - ES prasībām atbilstošu kautuvju radīšana, lai šī ķēde - kautuve - pārstrāde - tirgus - pašos pamatos varētu veidoties un attīstīties. Latvija jau piecus gadus nav izpildījusi tās kvotas, ko ES mums atvēlējusi gaļas produkcijai. Precīzāk - Latvijas gaļas ES valstīs nav bijis nemaz, jo tās ražošana neatbilst ES prasībām. Tomēr - šeit jāatrisina ne tikai kautuvju jautājums, bet jāpanāk, ka tiek radīti jaudīgi, moderni un sistēmā iekļauti tālākās pārstrādes uzņēmumi. Jo tā ir maldīga doma - paļauties, ka 40, 60 vai pat 100 mazi pārstrādes uzņēmumi jeb sīki sadrumstalota struktūra būs tā, kas nodrošinās mūsu gaļas sektora konkurētspēju.

Runājot par **piensaimniecību**, līdzīgi kā gaļas ražošanā, par sektora optimizāciju tiek runāts ne jau pirmo gadu. Lai katrs piena pārstrādes uzņēmums nepirktu piena pakošanas iekārtu, ko nodarbina pāris stundas dienā vai pat nedēļā. Ja nu šāda iekārta ir nopirkta, tā jānodarbina vismaz 144 stundas nedēļā. Tā ka šis ir viens no dominējošajiem darbiem – **pārstrādes struktūras optimizācija**. Un otrs - paša piena ražošanas, **piena ieguves modernizācijas** programma, kas ietver sevī racionālas lopu novietnes jeb iespējami lētus tipveida projektus, kurus var lēti tirāžēt un uzstādīt, bet kas nodrošina tehnoloģijas, resursu un darbaspēka taupīgu izmantošanu. Piemēram, govju barošanas sistēmas - tagad pietiekami nopietni pāriet uz ekspluatācijā dārgo ruļļu tehnoloģiju, bet - vai mēs esam tik bagāti, lai katrs, par savām ērtībām domājot, atļautos iegādāties šādu dārgu lietu, saņemot budžeta subsīdijas? Un - arī higiēnas jautājumi piena ieguves vietās. Vienlaikus ir jābūt finansiālai programmai, kas ļauj to visu atbilstoši prasībām uzbūvēt vai rekonstruēt, proti, ir jābūt kredītpolitikai. Ar brīvajā kredīttirgū pašlaik aizņemtu naudu lauksaimnieks to nevar izdarīt, nozares kopējā rentabilitāte un aprites ātrums to neļauj. Un pašlaik ar jebkurā tirgū aizņemtu naudu piensaimnieks sevi iedzītu drošā izputēšanā pie pastāvošajām piena iepirkuma cenām.

Labības ražošanā tēze par vidusposma izveidošanu - par tirdzniecības aģenta vai kāda cita **ražošanas koordinēšanas un tirgus nodrošināšanas posma** radīšanu - ir pareiza doma un tas varbūt būtu pats pirmais darāmais darbs. Manuprāt, diezgan nepiedodami ir pamesta novārtā mērķtiecīgi ražotā lopbarība. Jo lopbarības labībai ir citādākas un daudz vienkāršākas kvalitatīvās prasības galaprodukta sagatavošanai, līdz ar to arī audzēšanas tehnoloģija iznāk daudz lētāka nekā pārtikas graudiem. Ja runājam par labības pārstrādes sektora monopolizāciju, tad šie uzņēmumi, kas nodarbojas ar pārtikas labības pārstrādi, patērē tikai 20-25 procentus no visas Latvijā izaudzētās labības kopievākuma. Tātad labības audzēšanas pamatuzdevums Latvijā nav pārtikas, bet gan lopbarības graudu ražošana.

Tomēr tam visam vajadzīgi līdzekļi. Un daudz. Lauksaimniecībai finansējums no valsts pamatbudžeta ir nepilni 3 procenti. Vēl ir finansējums no starptautiskajām programmām. Tas nav pietiekami, nebūt ne, lai lauksaimniecības sektors strauji attīstītos, un lauku ekonomiskā telpa vispār veidotos. Un tieši tādēļ es sākumā runāju par politisko izšķiršanos. Jo mēs ātrāk šo sāpīgo lietu izdarīsim, jo ātrāk mēs būsime panākuši lūzumu un varēsim akmeni velt kalnā.

Katrs nokavētais gads pirmsiestāšanās procesa laikā samazina iespēju nostāties pašiem uz savām kājām un padarīt lauksaimniecības sektoru par reāli konkurētspējīgu starptautiskajā tirgū, bet laukus par pieaugošas labklājības telpu.

Rūta Bierande, ekonomikas redaktore